

3. Crise do século XVII (1598–1700)

Filipe III (1598–1621)

Política xeral

- **Valido:** Goberno delegado no **duque de Lerma** (Francisco de Sandoval y Rojas, 1598–1618), e despois no **duque de Uceda** (1618–1621). Inicio do **valeamento** (privanza) e **clientelismo**.
- **Paz e diplomacia:**
 - **Paz con Inglaterra** (1604).
 - **Tregua dos Doce Anos con Holanda** (1609–1621) (recoñecemento de facto das Provincias Unidas).
- **Expulsión dos mouriscos (1609–1614):**
 - Ordenada por Filipe III, executada por Lerma.
 - Expulsión dos mouriscos de Valencia (1609), Aragón e Castela (1610), Cataluña (1612).
 - Cifras: entre 300.000 e 500.000 expulsados (4% da poboación española). A maioría de Valencia e Aragón.
 - Consecuencias: **despoboamento**, perda de man de obra cualificada (hortas, seda), agravamento da crise agraria.
- **Hexemonía dinástica:** Alianza cos Habsburgo de Viena. Intervención en Alemaña no inicio da **Guerra dos Trinta Anos** (1618).

Economía xeral

- **Continuación das crises: Bancarrota de 1607.**
- **Dependencia das remesas americanas:** O **quinto real** (20% dos metais preciosos) é insuficiente para cubrir os gastos.
- **Inflación e caída da produción:** A **revolución dos prezos** mantense. A industria téxtil castelá (Segovia, Toledo) colapsa pola competencia estranxeira.

Sociedade xeral

- **Nobreza ociosa:** Aumento do número de **fidalgos** (venden títulos para recadar fondos). **Pobreza** crecente.
- **Peste e fame: Peste de 1599–1602** (reduce a poboación castelá nun 10%).

Cultura xeral

- **Barroco incipiente:**
 - **Quevedo** (poesía satírica, Historia da vida do Buscón, 1626). **Góngora** (poesía culterana, Soledades, 1613).
 - **Teatro** de Lope de Vega (consolidación da comedia nacional).

Galiza no contexto (Filipe III)

- **Político: Marxinación continuada.** A nobreza galega non accede aos grandes cargos da corte.
- **Económico:** A expulsión dos mouriscos non afecta a Galicia (non había poboación mourisca significativa). A **emigración a América** segue aumentando (galegos supoñen xa o 15%).
- **Social:** Os **fidalgos galegos** fortalecen o seu control sobre os **foros**. A **pobreza rural** agudízase.
- **Cultural: Universidade de Santiago** perde pulo. A **cultura barroca** chega a través da arquitectura relixiosa (retablos).

Filipe IV (1621–1665)

Política xeral

- **Valido: Conde-duque de Olivares** (Gaspar de Guzmán, 1621–1643). Despois **Luis de Haro** (1643–1661).
- **Programa de reformas de Olivares:**
 - **Gran Memorial (1624):** Diagnóstico da decadencia. Propostas: Unión de Armas, reforma fiscal e administrativa, repartición de cargos entre todos os reinos, supresión de fueros (non aplicada).
 - **Unión de Armas (1626):** Proxecto para que todos os reinos da Monarquía contribúan cunha cota fixa de homes e diñeiro para o exército (total 140.000 soldados). Rexeitamento de Aragón, Cataluña, Valencia e Portugal.
- **Guerra dos Trinta Anos (1618–1648):**
 - España intervéñ a favor dos Habsburgo de Viena.
 - **Derrota de Rocroi (1643):** Os **terzos españois** son vencidos polo exército francés. Fin da supremacía militar española.
 - **Paz de Westfalia (1648):** España reconece a independencia de **Holanda** (Provincias Unidas).
- **Sublevacións de 1640 (crise xeral):**
 - **Cataluña (Revolta dos Segadores):**
 - **Corpus de Sangre (7 de xuño de 1640):** Sublevación en Barcelona. Morte do vicerrei (conde de Santa Coloma).
 - **Pau Claris** (presidente da Generalitat) proclama a **República Catalá** e pon Cataluña baixo protección de Luís XIII (Tratado de Ladislao, 1641).
 - **Filipe IV** reconquista Barcelona (1652) e respecta os foros.
 - **Portugal (1 de decembro de 1640):**
 - O **duque de Braganza** (Xoán IV) proclama a independencia.
 - España reconece a independencia de Portugal na **Paz de Lisboa (1668)** (xa no reinado de Carlos II).
 - **Andalucía:** Conspiración en Sevilla (1641) para crear un reino independente, reprimida.
 - **Aragón e Navarra:** Tentativas de revoltas nobiliarias.
- **Paz dos Pirineos (1659):**
 - Fin da guerra con Francia.
 - España cede **Rosellón, Cerdeña, Artois e Flandres marítimo**.
 - Matrimonio de Luís XIV con **María Tareixa** (filla de Filipe IV).

Economía xeral

- **Colapso facendístico: Bancarrotas en 1627, 1647, 1652, 1662.**
- **Caída das remesas de prata:** As minas americanas entran en decadencia (Potosí esgótase).

- **Inflación e empobrecemento de Castela:** A moeda de vellón (cobre) desprázase á de prata. O comercio interior colapsa.
- **Proteccionismo:** Medidas para protexer a produción nacional (prohibición de importar tecidos estranxeiros, 1630).

Sociedade xeral

- **Crise demográfica: Peste de 1647-1652** (afecta Valencia, Andalucía, Castela). Perda do 20% da poboación nalgúns zonas.
- **Empobrecemento xeral:** A nobreza e o clero tamén sofren perdas de rendas. Aumento da **pobreza urbana**.
- **Revoltas populares:** Motíns de consumos en Madrid (1632, 1655), protestas contra os impostos.

Cultura xeral

- **Barroco pleno:**
 - **Literatura:** **Calderón de la Barca** (A vida é soño, 1635; O príncipe constante). **Tirso de Molina** (O burlador de Sevilla, 1630). **Quevedo** e **Góngora**.
 - **Pintura:** **Diego Velázquez** (As Meninas, 1656; A rendición de Breda, 1635; A auga vendedora de Sevilla, 1618). **Francisco de Zurbarán** (monxes, bodegóns). **José de Ribera** (o Españolito).
 - **Escultura:** **Gregorio Fernández** (Cristo xacente, 1636). **Juan de Mesa**.
 - **Arquitectura:** **Churrigueresco** (barroco ornamentado). **José de Churriguera** (retablo de Santo Estevo de Salamanca, 1692).

Galiza no contexto (Filipe IV)

- **Político:**
 - **Guerra con Portugal (1640-1668):** Galicia é fronteira de guerra. As **fronteiras do Miño** son escenario de enfrontamentos. **Salvaterra do Miño** ocupada polos portugueses (1642-1659).
 - **Levas forzosas:** 20.000 **soldados galegos** son enviados a Flandres, Cataluña e Portugal (queixas das Xuntas do Reino en 1643).
 - **Revolta das quenllas (1625, Ourense):** Sublevación popular contra a Unión de Armas (esixíase que Galicia achegase soldados e diñeiro). Reprimida.
 - **Resistencia nobiliaria:** As familias Andrade e Pimentel presentan memoriais contra a centralización de Olivares.
- **Económico:**
 - **Ataques corsarios:**
 - **Ataque de turcos e berberiscos a Cangas (1617)** - heroína **María Soliño** (acusada de meiga e queimada pola Inquisición).
 - **Ataque holandés (1639):** A frota de Oquendo é derrotada nas Dunas; os holandeses atacan A Coruña e Vigo.
 - **Crise dos foros:** Os labregos non poden pagar as rendas pola guerra e as malas colleitas.
 - **Emigración masiva a Portugal:** No século XVII, uns 200.000 galegos emigran a Portugal (20% da poboación rural galega).
 - **Pesca do bacallau** colapsa pola competencia holandesa.

- **Social:**
 - **Fidalguía empobrecida:** Moitos fidalgos galegos serven como soldados ou emigran a América.
 - **Caciquismo emerxente:** As familias nobres (Andrade, Lemos, Sarmiento, Monterrei) controlan o poder local.
 - **Bandoleirismo galego:** Os **Quiñones** e a **Bandeira Negra** actúan nas fronteiras con Portugal. O **Couto Mixto** (fronteira entre Ourense e Portugal) é un refuxio de bandidos.
 - **Fame nos anos 1640:** Malas colleitas, guerra con Portugal. Importación de centeo de Irlanda.
- **Cultural:**
 - **Arquitectura barroca** en Santiago: **fachada do Obradoiro** (Fernando de Casas Novoa, 1738-1750, pero proxectada no XVII).
 - **Retablos** de **José de Churriguera** en igrexas galegas.
 - **Teatro de Lope** representado na Coruña e Santiago.

Carlos II (1665–1700)

Política xeral

- **Rexencia de Mariana de Austria (1665–1675):** Goberno en mans de validos (o xesuíta **Everardo Nithard**, 1665–1669; **Fernando Valenzuela**, 1669–1677).
- **Goberno persoal (1675–1700):**
 - Rei débil e enfermo (incapacidade física e mental, **esterilidade dinástica**).
 - Validos: **Xoán Xosé de Austria** (fillastro de Filipe IV, 1677–1679), **Duque de Medinaceli** (1680–1685), **Conde de Oropesa** (1685–1691).
- **Guerras contra Francia (Luís XIV):**
 - **Paz de Aquisgrán (1668):** Perda de Lille e outras prazas en Flandres.
 - **Paz de Nimega (1678–1679):** Perda do **Franco Condado** e máis prazas en Flandres.
 - **Tregua de Ratisbona (1684):** Perda de Charolais e Luxemburgo.
 - **Paz de Ryswick (1697):** Recuperación de Cataluña e Flandres, pero perda definitiva do Franco Condado.
- **Problema sucesorio:**
 - Carlos II morre sen descendencia (dúas esposas: **María Luísa de Orleáns** e **Mariana de Neoburgo**).
 - Candidatos: **Filipe de Anjou** (Borbón, neto de Luís XIV) e **Carlos de Habsburgo** (arquiduque de Austria, neto de Filipe III).
 - **Testamento de Carlos II (1700):** Deixa a Coroa a **Filipe de Anjou** (Filipe V), iniciando a dinastía Borbón.

Economía xeral

- **Recuperación relativa (1680–1700):** Mellora da agricultura (boas colleitas), estabilización da moeda, redución da débeda.

- **Comercio:** O sistema de frotas mantense, pero o comercio con América descende (piratería, competencia inglesa e holandesa). **Cádiz** comeza a substituír a Sevilla como porto principal.

Sociedade xeral

- **Estancamento demográfico:** A poboación española rolda os 6 millóns (perda do 20% respecto ao século XVI).
- **Nobreza arruinada:** Venda masiva de títulos nobiliarios (Carlos II concede 400 títulos de Castela).
- **Pobreza xeneralizada:** A miseria urbana e rural é extrema.
- **Inquisición:** No século XVII procesáronse **44.000 persoas** (1.800 relaxadas). Principal obxectivo: **criptoxudaísmo** (conversos que practican en segredo o xudaísmo).

Cultura xeral

- **Barroco tardío:**
 - **Literatura:** **Francisco de Quevedo** (morte en 1645, pero a súa obra difúndese neste período). **Pedro Calderón de la Barca** (morte en 1681). **Sor Juana Inés de la Cruz** (México, Primeiro soño, 1692). **Baltasar Gracián** (Oráculo manual e arte de prudencia, 1647; O Criticón, 1651-1657).
 - **Pintura:** **Claudio Coello** (A Sagrada Forma, 1685-1690). **Juan Carreño de Miranda**. **Bartolomé Esteban Murillo** (morte en 1682, pero a súa obra é do pleno barroco).
 - **Escultura:** **Pedro de Mena** (penitentes). **Francisco Salzillo** (xa no século XVIII).

Galiza no contexto (Carlos II)

- **Político:**
 - **Recuperación do voto en Cortes (1622):** A cambio de 100.000 ducados, Galicia recupera o dereito a ter representación nas Cortes de Castela (perdido desde finais do século XV). Foi unha negociación liderada polas Xuntas do Reino.
 - **Deputado Xeral (1692):** Galicia obtén o dereito a manter un representante na Corte para defender os seus intereses.
 - **Guerra con Francia (1672-1678, 1681-1684):** As costas galegas sofren ataques da frota francesa.
 - **Nobreza leal pero marxinal:** As Cortes de Santiago apenas se reúnen.
- **Económico:**
 - **Introdución do millo (século XVII):** O cultivo do millo (procedente de América) esténdese por Galicia, permitindo un aumento da poboación (a pesar da crise xeral española). É un cambio agrario fundamental.
 - **Industria conserveira:** Inicios da salgadura moderna (aínda que o auxe será no século XIX).
 - **Emigración:** Continúa a América (Cuba, México, Perú). Os galegos supoñen xa unha porcentaxe significativa (15-20%).
 - **Crise dos foros abusivos:** A nobreza eclesiástica (mosteiros, bispados) posúe o 70% do solo galego. Os labregos non poden pagar as rendas.
- **Social:**
 - **Fidalguía absentista:** A alta nobreza galega (condes de Lemos, Monterrei, Gondomar) ocupa altos cargos na Corte e en América (vicerreis, embaixadores).
 - **Caciquismo consolidado:** As familias nobres controlan os concellos e as deputacións.

- **Clero rural omnipresente:** As parroquias controlan o 90% dos señoríos en Galicia (a Igrexa é a maior terratenente).
- **Emigración de fidalgos arruinados** a Buenos Aires (galegos 20% dos emigrantes).
- **Cultural:**
 - **Universidade de Santiago:** Mantense como centro de estudos xurídicos e teolóxicos.
 - **Barroco galego:** Retablos churriguerescos nas catedrais de Santiago, Lugo, Ourense e Tui. **Fachada do Obradoiro** (iniciada en 1738, pero proxectada a finais do XVII).
 - **Cancioneiro popular:** A tradición oral galega (cantigas, romances) mantense viva e influirá en **Rosalía de Castro** no século XIX.